

Nizami Gencevi'nin Eserlerinde Kusursuz İnsan İmgesi

Mature Human Being Character in Nizami Ganjavi's Works

Keyale HUSEYNOVA¹

Ganja Branch of ANAS, Nizami Ganjavi Center, BSU, Theology, Philology, Ganja, Azerbaijan

ABSTRACT

The great Azerbaijani poet Nizami Ganjavi had a purpose of bringing up a mature man. The poet, however, saw that only the word can influence the evil deeds that shadow the human mind. According to the poet, perfection of human is a complex and difficult process. Therefore, everyone must seek out their own strength.

The poet has created perfect human characters in his works. One of them is Majnun's character in the poem "Leyli and Majnun" and the other is the character of Alexander in his last poem, which elevated him to perfection. The character of Majnun is a perfect example of a mature human being who has set out to reach the divine truth and has reached the highest point in the face of all difficulties.

The mature person that the poet praised, most importantly was free from all the sins of the soul.

Keywords: Holy Koran, Nizami Ganjavi, Mature man

Öz

Büyük Azerbaycan şairi Nizami Gencevi'nin olgun bir insan yetiştirme amacı vardı. Ancak şair, insan zihnini gölgeleyen kötülükleri yalnızca sözün etkileyebileceğini gördü. Şaire göre insanın mükemmelleşmesi karmaşık ve zor bir süreçtir. Bu nedenle herkesin kendi gücünü araması gerekir.

Şair, eserlerinde mükemmel insan karakterleri yaratmıştır. Bunlardan biri "Leyla ile Mecnun" şiirindeki Mecnun karakteri, diğeri ise son şiirindeki İskender'i kemale yükselten karakterdir. Mecnun karakteri, ilahi hakikate ulaşmak için yola çıkmış ve tüm zorluklara rağmen en yüksek noktaya ulaşmış olgun bir insanın mükemmel bir örneğidir.

Şairin övdüğü olgun insan, en önemlisi nefsin bütün günahlarından arınmış insandır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an-ı Kerim, Nizami Gencevi, Kamil-insan

GİRİŞ

Allahü teâlâ, dünyayı yarattığında, onu insanla süsledi. Ancak asırlar içinde insan, adeta özünden uzaklaşıp cahilleşti. Bunları gören, acı içinde kıvranan Nizami Gencevi, insanı özüne döndürmeyi kendine amaç edindi. Evren çarkının dönüş yönüne uymayan şair, hümanist duygularını gönül yaraları ve bilgelikle, derin felsefi dizelerle, içeriği tükenmiş şiirlerle, öğretici sözlerle dile getirmiş ve insanın kendisine dönüş yolu olmuştur. Şair, insan aklını bulandıran kötülükleri ancak sözle etkilemenin mümkün olduğunu görmüştür. Şair, bir insanı mükemmelleştirmenin karmaşık ve zor bir süreç olduğuna inanıyordu. Bunun için herkesin kendi gücüne inanması, kendi mayasının saflığını bilmesi, kendi özünün arayışına girmesi gerekir. Doğayı, toplumu ve dünyayı dikkatle incelemeli, hayata açık gözle bakmalı, içgörü gözünü açabilmeli ve açık tutabilmelidir. Şaire göre insan, sürekli evrim yolunu takip ederek mükemmelliğe ulaşabilir. Söz sanatının büyüünde mükemmelliğin zirvesine çıkan düşünceli sanatçının kendisine "Yokluğun Aynası" adını vermesi tesadüf değildir (Göyüşov, 2012, s. 13).

Geliş Tarihi/Received	13.03.2024
Revizyon Veriliş	22.08.2024
Tarihi/Revision Issued	
Revizyon Bitiş	08.09.2024
Tarihi/Revision Ended	
Kabul Tarihi/Accepted	10.09.2024
Yayın Tarihi/Publication Date	17.09.2024

Sorumlu Yazar/Corresponding author:

E-mail: hx1987muhammad@gmail.com

Cite this article: Huseynova, X. (2024). Mature human being character in Nizami Ganjavi's works, *A Journal of Iranology Studies*, 21, 31-35.

Atıf: Huseynova, X. (2024). Nizami Gencevi'nin Eserlerinde Kusursuz İnsan İmgesi. *Doğu Esintileri*, 21, 31-35.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

N. Tusi şöyle yazıyor: "Kusursuz insan" bir noktadan başlar ve öyle bir sınıra ulaşır ki her şey biter, sınıflar, sıralar, zıtlıklar, eksiklikler kaybolur, başlangıç ve son olan o mutlak bedenden, hakikatten başkası yoktur " (Tusi, 2005, s. 55).

"Kusursuz insanın" ulaştığı bu "eşik" ilahi bir makamdır. Çünkü her şeyin sona erdiği, derecelerin, zıtlıkların, noksanlıkların ortadan kalktığı durumlar, ilâhî halin ve mânevî âlemin karakteristik özellikleridir. Maddi dünyada yaşayan bir insan, ancak maddi bağıllığı dayatan egosunu tamamen yendikten sonra bu noktaya ulaşabilir. Nizami bu yüksek makama ulaştı. Tüm maddi varlığını manevi olanlarda (fenafillah) eriterek, kendisini tüm varlığın teolojik özünü (bekabillah) oluşturan kelimeye kodlayabildi:

Bundan yüz yıl sonra nerede olduğunu sorarsan,

Her beyitten bir ses gelir: "İşte burada!"

Geceleri gel beni gör

Bakın ben maden kazmıyorum, kendi hayatımı kazıyorum (Gəncəvi,1981, s. 345).

Beni canlı tanı, senin gibi canlı

Sen bedene gelirsen, ben de ruha geleceğim (Gəncəvi, 1983, s. 41).

Nizami henüz dünyada iken manevi tutkuyla bu noktaya gelmiştir. Hz. Muhammed (sav) onun yolunu aydınlattı. S. Hacı'nın yazdığı gibi: "Nizami'nin haritası, vahiy rehberi Hz. Muhammed (sav)'dir (Hacı, 2013, s.18).

Sanatçı son derece mükemmel insan figürleri yaratmıştır. Bunlardan biri "Leyla ve Mecnun"daki Mecnun imgesi, diğeri ise "İskendername"deki mükemmellik mertebesine yükselttiği İskender'in imgesidir. Mecnun hakkında şunları yazıyor:

Kendi zamanında yüzyılın en bilgilisiydi.

Yazgının görevini derinden biliyordu,

Gizli ilmin sırrını bilen,

Gökyüzünün sembollerini çözmüştü (Gəncəvi, 1981, s. 206).

Herkes bunun deli olduğunu biliyor

Deli o tür fikirler saçmaz (Gəncəvi, 1981, s. 206).

Hayattan vazgeçmek ister

Bu yoldaki aşkı bahaneydi (Gəncəvi, 1981, s. 207).

Mecnun dünyaya açık gözlerle bakan biriydi.

Şehveti öldüren kendinden vaz geçendi (Gəncəvi, 1981, s. 211).

Beyitlerden açıkça anlaşılıyor ki:

- Leyla'ya âşık olan ve ona deli olan Mecnun, toplumdan boşuna yüz çevirmemiştir. O, çağının ilimlerini edinmiş bir alim, gizli ilimleri bilen bir akıl, Allah (cc)'in varlık âleminde isim ve sıfatlar halinde tecelli eden işaretlerini okuyabilen bir alimdir.

- Toplum ona deli dedi. Ancak söylediği sözler bir delinin ilmini değil, derin akıl ve düşünceye sahip bir insanın akıl ve ilmini

gösteriyordu.

- Mecnun'un topluma, toplumdaki konumuna, keyifli yaşamına, zenginliğine ve eğlencesine sırtını dönüp çöle gitmesi, onun maddi dünyaya bağlılığından kopmak istediği anlamına geliyordu. Şair, Mecnun'un Leyla'ya olan aşkını "bahane" olarak nitelendiriyor. Yani Mecnun Leyla'ya katılmadığından cemiyeti reddetmişti. Ancak Nizami bunu görünenin dış katmanı, yani bir mazeret olarak değerlendirmektedir. Altında daha derin sorunlar vardı.

- Nizami, Mecnun'un aşkını bahane ederek aşkın mecazi ve gerçek düzeylerine değinmektedir. Mecnun görünüşe göre Leyla'ya (bir insana) aşık: bu mecazi aşktır. Aslında o, Leyla'nın varlığında tecelli eden Allah (cc)'a aşık: Bu gerçek aşktır. Şair, Mecnun'un Leyla'ya olan sevgisini mazeret olarak nitelendiriyor çünkü Mecnun, Leyla'ya Allah'ın tecelli ettiği bir varlık olarak aşık olmuştur. Bu bakımdan Mecnun'un insan Leyla'ya olan aşkı bir "bahane" yani mecazi aşk iken, yüzüne Allah (cc) tecelli eden Leyla'ya olan sevgisi gerçek aşktır.

- Allah (cc)'a aşık olan Geys, bu aşk nedeniyle Mecnun (deli) oldu. Bu, Allah (cc)'a olan sevginin mutlak derecesiydi. Maddi dünyaya bağlılığın boş ve anlamsız olduğunu bilen Mecnun, şehvetini öldürmüş ve maddi nefsinden gelen arzularından vazgeçmiştir.

İşte Mecnun, ilahî hakikate ulaşmak için yola çıkan, bu mertebeye ulaşmak için bütün zorlukları aşan, sonunda en yüksek mertebeye ulaşan ve Allah (cc) ile buluşan kâmil bir insanın örneğidir.

Dahi şairin eserlerinde asıl amacın İslam dininde olduğu gibi kâmil insan yetiştirmek olduğu sonucuna varılabilir. N. Tusi şöyle yazıyor: "Kâmil bir insan, kâinattaki olgunluk derecelerini tam olarak bilme mertebesine ulaştığında, bu toplamın içinde yer alan sayısız ayrıntıları birbiri ardına anlamaya başlar ve eğer harekete geçerse ve bunları pratikte uygulayabilirse, eseri tüm dünya tarafından beğenilecek, belki kendisi de bir dünya olacak, kendisine verilen küçük dünya adını "büyük dünya"ya gönderme yaparak onaylayacak, sonra da kendisi bir dünya haline gelecektir. Yaradan'ın (cc) halifesi halk arasında "özel evliyalar" saflarına girecek, mutlak bir insan mertebesine yükselecektir. Onun tam mutlaklığı, ebedi saadete kavuşmasında, türbe makamına yükselmesinde, faziletlerini kabul etmesinde, kendisi ile arasında hiçbir perdenin olmamasında tecelli eder ve sonra saflara girme şerefine erer. İnsan için en yüksek mertebeye olan Allah (cc)'ın yakınları arasında yer almak en büyük mutluluktur." (Tusi, 2005, s. 60).

Nizami'ye göre kâmil insan, varlık âleminin bütün manasını, âlemin neden ikili bir yapıda yaratıldığını anlar:

Tanrı iki dünya yarattı çünkü

Hazine orada olsun, anahtar da burada olsun.

Burada ekim yaparsanız çiftçi olursunuz.

Orada ektiğinizi yiyebilirsiniz (Gencavi, 1983, s. 501).

Nizami'nin tasavvufi ve felsefi görüşleri tasavvufun dışına çıkarılamaz. Tasavvufun aşk felsefesi ile Nizami'nin aşk felsefesi birçok durumda örtüşmektedir. Her iki durumda da aşk "fena fillah"tan geçer. Her ikisinde de kâmil insanın oluşumunda, Allah'ın (c.c) kendinde kaybolmasına (fena-fillah) rağmen kendinde bulma ihtimali teyit edilir (beka-billah). K. Yusifov'un yazdığı gibi Nizami'nin "Hamse"sinin tasavvufa yabancı olduğunu söylemek yanlış olur. Tasavvuf, insan kişiliğini yücelten ve savunan bir düşünce akımı olan Orta Doğu Ortadoğu rönesansının ayrılmaz özelliklerinden biridir. Akıl, duygunun dogmatizme ve egemen ideolojiye isyanıdır. Nizami, elbette tasavvuf ve kavramlarını dogmatizme ve skolastikliğe karşı çıkmak ve özgür düşüncüyü teşvik etmek için kullanmıştır (Gencavi, 2004, s. 9).

Nizâmî'nin dini ve tasavvufî görüşlerini objektif bir şekilde değerlendirebilmek için tasavvuf ve İslam felsefesinin derinlemesine incelenmesi gerekmektedir. Ancak o zaman onun "sanatsal görünmez" dünyasına girmek, onun mutlak hakikatini (özünü) ortaya çıkarmak ve bu zengin hazineden faydalanmak mümkün olur. Bize göre Nizami Gencevi hem İslam felsefesinin hem de tasavvuf ekolünün temsilcisidir. Nizami'nin tasavvufu karşılaştırmaları eserlerinde kendine yer bulmuştur. Asıl mesele bunların arkasında yatan anlamlarda yatmaktadır. Şair, bazen işaret ve sembollerle, bazen dolaylı, bazen de

bağımsız olarak düşüncelerini okuruna aktarır.

A. Rustamova, "Nizami'nin "Khamsa (Hemse)"sının bir bütün olarak ideal bir insanın iç ve dış, ruhsal ve fiziksel, sosyal güzelliği ve ihtişamı hakkında ebedi bir ilahi olduğunu yazıyor. İnsanın görünüşü, düşüncesi, kalbi ve eylemleri güzel olmalıdır; Nizâmî'nin estetik görüşünün asıl özü budur (Rüstəmovə, 1979, S. 133).

Nizami, hangi kaynak ve felsefeye ait olursa olsun, yaratıcılığıyla büyük bir insan felsefesi yaratmıştır. Bu felsefe özgür insanın felsefesidir, yani ruhu arınmış, kâmilleşmiş insanın felsefesidir. Bu insan, kendisini dünyaya bağlayan tüm zincirlerden kurtulmuş, nefisini hiçe indirmiş, ruhunu yükseklere çıkarma misyonunu başarıyla tamamlamış bir insandır.

Şairin eserlerine baktığımızda kâmil insanın önce ruhunu günahlardan arındırdığını görürüz. Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) buyurduğu gibi: "Kendini bilen, Rabbini bilir." (Mütəhhəri, 2001, s. 24). N. Tusi'nin yazdığı gibi, insanlar dış dünyayla bağlarını koparmadıkça, nefislerini öldürmedikçe ve nefsi eğilimlerinden kurtulmadıkça, dış dünyaya bağlı kaldıkları sürece iç dünyaları ilahî nûr ve irfanla doldurulamaz. Bu doluluk ancak içlerinin temizlenip dünyevi işlerden arınması ve arındıktan sonra ilahi nur ve sonsuz hikmetle dolması ile gerçekleşebilir (Tusi, 2005, s. 76).

Şairin ifadesine göre, insanın gözündeki perdeler kaldırılırsa, o insan sevgilisine kavuşur. Kendimizi tanımanın yolu, kâinatın yaratılışına sebep olan Hz. Muhammed (s.a.v)'in ve diğer peygamberlerin, Hz.Ali (a.s) ile Hz. peygamberin (s.a.s) temiz aile yaşantısını örnek almakla bağlantılıdır.

Şair, insanın Allah Teâlâ'nın vaat ettiği ahiret için çabaladığını ve bu sayede Allah Teâlâ'yı tanıdığını ve anladığını belirtmektedir. Allah (cc)'ı bulduktan sonra onun için ahiret anlamsızlaşır ve bu nedenle her iki dünyadan da vazgeçer ve yalnızca Yüce Yaratıcısını ister. Kamil bir insanın tek hedefi ilahi Hakikat'e ulaşmaktır. Mecnun, başına gelen olaylarla sevinçten umutsuzluğa, kolay yaşam tarzından zorluğa doğru gelişir ve her düştüğünde sabrı ve iradesi adım adım artar. Sevgisinin her an artmasını diler, yoluna çıkan sıkıntılara katlanmayı büyük bir mutluluk olarak görür. Ya da Nizami, Hüsrev'i sabırla sunar, birçok engeli aştıktan sonra Şirin'e kavuşturur. Mükemmelliğin zirvesine ulaştığında sevgilisine ulaşır ve gerçek aşkın farkına varır. İşte o zaman birlik/beraberlik olur. Şair, İskendername'deki ana karakteri yavaş yavaş mükemmel bir insan olarak geliştirir. Nizami onu, doğduğu andan ölümüne kadar hakikati arayan, yüksek ideal ve fikirlerin peşinden koşan, adım adım mükemmelliğe yükselen bir kahraman olarak sunar. İskender kendisine peygamber statüsü verilecek noktaya bile ulaşıyor. Şair bu anlamda insanın kemal yolunda dini değerlerin önemini dile getirerek din ve bilimin üstünlüğünü göstererek ahiret yolculuğuna hazırlık yapılması gerektiğini, boş şeylerden uzak durulması gerektiğini öğütlemektedir. Tüm bunların arka planına karşı Nizami, okuyuculara eserini ciddiye almalarını tavsiye ediyor:

Ben bunu dedim, gittim, dediklerim kaldı,

Bunlar eğlence için okunmamalıdır (Gəncəvi, 1983. s 621).

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKLAR

Göyüşov, N. (2012). Hikmət: Elmi Araşdırmalar Toplusu. İİR Azərbaycan səfirliyi Mədəniyyət mərkəzi.

Hacı, S. (2013). *Həzrət Nizami Gəncəvinin "Sirlər xəzinəsi" dastanındakı ilk dörd məqalənin şərhli*. 6-cı kitab. Bakı: Nafta-Press, 587.

Nizami Gəncəvi. (1981). *Leyli və Məcnun* /Filol. tərc., izahlar və qeydlər: M.Əlizadə. Bakı: Elm.

Nizami Gəncəvi. (1981). *Xosrov və Şirin*/Filol. tərc., izahlar və qeydlər: H.Məmmədzadə. Bakı: Elm.

Nizami Gəncəvi. (1983). *İskəndərnamə. İqbalnamə* /Filoloji tərcümə: V.Aslanov. İzahlar: Z.Quluzadə,V.Aslanov. Bakı: Elm.

Nizami Gəncəvi. (1983). *İskəndərnamə. Şərəfnamə* /Filoloji tərcümə: Q.Əliyev. Bakı: Elm.

Nizami Gəncəvi. (2004). *Lirika /Ön söz müəllifi və elmi redaktor: X.Yusifli*. Bakı: Lider.

Rüstəmov, A. (1979). Nizami Gəncəvi (həyatı və sənəti). Bakı: Elm.

Şəhid, M. M. (2001). *Kamil insan*/Tərcümə edəni: Mehdiyev A. Bakı: Elm.

Tusi Xacə Nəsirəddin. (2005). Əxlaqi-nasiri. Tərcümə edəni: Sultanov R. Bakı: Lider.